

Elşən Mirişli

Gəncə şəhəri
tarixçi

IV Yazı

Oğuz Xaqan

"Madam ki, mən xaqanın oğludur. Ordumuzun qarğıları dəmir-dən bir meşə, göy üzü çadırımız, günəş isə bayrağımız olacaqdır..."

Dastanın qəhrəmanı Oğuz xaqanın Asiya hunlarının ən böyük, ən məşhur xaqanı olan Mete olduğu fikri bir çox tarixçiləri birləşdirir. Bəlkə bu dastan Metedən əvvəl də vardı. Metenin məziyyətləri, qəhrəmanlıqları və həyatının Oğuz xaqanın həyatına bənzəməsi Oğuz xaqanın əslində Mete olacağı fikrinə gətirib çıxarır. Oğuz xaqan əfsanəvi və həqiqi türk hökmdarıdır.

Türklər İslamiyyətdən öncə də, sonra da Oğuz xaqanı ata saymışlar. Tarix hunlardan osmanlılara qədər bütün türklərin Xorasan, Azərbaycan, İran, İraq, Suriya, Anadolu, Balkanlar, Ukrayna, Kırım, Kipr, Şimali Afrikada dövlət qurmuş Türk topluluqlarının eyni Hun-Oğuz birliyinin yitmələri olduğunu göstərir.

Oğuz adının etimologiyası haqqında bir çox fikirlər irəli sürülmüşdür. Məşhur macar alimi Dyula Nemet (1890-1976) oğuz sözünü ok-uz şəklində təhlil etmişdir. Onun fikrincə "ok"-qəbilə, boy, "z" isə cəm ədatdır. Beləliklə, oğuz "boylar" deməkdir. Həqiqətən oxun qədim zamanlarda boy mənasına gəldiyi məlumdur. Qərbi Göytürk dövləti də on boydan ibarət idi və həmin on boya on ox deyilirdi. "Ox"un boy mənasını ifadə etdiyinin izi oğuz elinin boy təşkilatında da görünür. Oğuz eli, bilindi ki, iki qola ayrılır, bunlardan birinə boz -ox, digərinə üç-ox deyilirdi.

Oğuz türklərinin İran, Azərbaycan və Anadoluya böyük boylar halında gəlmələri səlcuqların mühacirətləri ilə başlandı. Səlcuqlar Aral gölü ilə Xəzər gölü və cənubi Ural dağları arasında yaşayan xəzər oğuzlarına və xüsusən kınık boyuna rəhbərlik edən ailələrdən birinə mənsub idilər.

Səlcuq dövlətinin qurulması oğuz türklərinin tarixində çox mühüm dönüş nöqtəsidir. Onun qurulması ilə İslam aləmində siyasi hakimiyyət oğuzların əlinə keçdi, həm də Anadolu, Azərbaycan, İran və ona qonşu ölkələr oğuzların vətəni oldu. Səlcuq oğuzların kınık boyuna, sübhəsiz ki, bu boyun bəy ailəsinə mənsubdur. "Cami ət-təvarixin Oğuznaməsində Oğuz boylarının siyasi və ictimai mövqelərinə görə tərtib edilmiş cədvəldə kınıklar 24-cü, yəni ən axırıncı yerdə göstərilir. Bu faktdan çıxış edərək hökm vermək lazım gəlsə, deməli, kınıklar oğuzların qədim tarixlərində çox da mühüm rol oynamamışlar.

Oğuzlardan mühüm bir elat XI əsrin ortalarında Qara dənizin şimalındakı torpaqlarda görünürdü. Rus səlnaməçiləri bunları tork, Bizans qaynaqları isə uz adlandırmışdılar. Rus səlnamələrinə də həmin oğuzlardan sarışın kimi

bəhs edilir.

Azərbaycan və Aranda Səlcuq fəthindən etibarən bu bölgədə çox qəbiləlik sayda oğuz (türkman) boyları yaşayırdı. Anadolunu fəth edən və oradakı türklüyü uzun bir zaman bəsləyənlər xüsusilə buradakı oğuz kütlələri olmuşdur.

Elxanlı Dövlətinin Qərb türklüyü baxımından yüksəliş və bir çox müsbət, mühüm nəticələri olmuşdur. Hülagü xanın fəthləri zamanında özləri ilə birlikdə başqa türk qövmlərinə mənsub çoxlu adamlar gətirmişdilər ki, onlar da Yaxın Şərqi türklüyünü qüvvələndirmişlər. Yaxın Şərqdə türk mədəniyyətinin ərəb və fars mədəniyyətlərindən üstün mədəniyyət

yət olaraq qüvvətlə yer tutması Elxanlı Dövləti dövründə müşahidə edilir. Bu arada Elxanlı sarayı qüvvətli bir türklük şüuru doğurmuş və bunun nəticəsində yara-

tutaraq doqquz kəhər at hədiyyə göndərdilər.

Oğuz qarşılamaq üçün şəhər kənarına çıxdılar və onu görün kimi adət üzrə itaət göstərdilər.

Oğuz Şamaxıya çatdı və orada on dörd gün qaldı. Bu günlər ərzində Şabaran (Şabran) camaatı xəzinəyə bac-xərac verdi. Amma Şamaxı camaatı bac-xərac verməyi gecikdirirdi. Onlar əmin-amanlıq yolundan üz döndərərək yenə düşmənçilik yoluna qədəm qoydular və müqavimət göstərildilər. Bunu gören Oğuz əmr etdi ki, hər döyüşçü bir qucaq odun gətirib Şamaxı darvazasının yanına qoysun. Hər döyüşçü bir qucaq odun gətirdi, onları bir yerə yığıb yandırdılar.

lan, Alataq və Ağdibəriyə qədər bütün dağlıq yerlərini ələ keçirdilər. Deyilənə görə, Alataq adını və Savalan adını da onlar vermişlər. Türk dilində "meydana gələn", "dikələn" bir şeyə savalan deyilir.

Yaylaqda olduqları müddətdə onlar orada yerləşən bütün ölkələri tutub özlərinə tabe etdilər. Onlar Azərbaycan vilayətini də tutdular. (Oğuz) Öz xüsusi atlarını (yem üçün) Ucanın geniş və gözəl otlaqlarına buraxdı.

Orada olduqları vaxt o, əmr elədi ki, təpə yaratmaq üçün hərə ətəyində torpaq gətirsin və onu bir yerə töksün. Əvvəlcə o özü ətəyində torpaq gətirib tökdü. Bunu o özü etdiyi üçün bütün döyüşçülər də onun kimi bir ətak torpaq gətirib tökdülər. Böyük tə-

tərəfə qayıtdığını zənn edərək belə cavab vermişlər ki, "Qoy hələ Oğuz qayıtsın, biz baxarıq-savaşarıq yoxsa il olarıq. Onda cavab verərik". Gürcülər isə elçilərə belə cavab vermişdilər. "Biz döyüşə hazırıq, vuruşacağıq".

Oğuz qabaqcadan bir adam göndərüb gürcülərə xəbər verdi ki, durmadan üzərinizə hücum etməliyəm. Ayaq və xəbərdar olun ki, sonra Oğuzun qəflətən, xəbər vermədən üzərinizə gəldiyini deməyəsiz. Özünü döyüş-savaş yerini təyin edin və hazır olun, biz gəlirik.

Baharın gəlişinə qədər atlar yaxşı yemləndilər və Oğuz Gürcüstana yürüş etdi. Gürcüstana hüduclanma yaxınlaşarkən o, gördü ki, gürcülər üç-dörd günlük yol irəli gəlmiş və döyüşə hazır vəziyyətdə durmuşdular. O saat onlar səf düzülüb və dərhal savaşa başladılar. Oğuz ordusu qalib gəldi. İki gün iki gecə sürən döyüşdən sonra gürcülər qaçmağa məcbur oldular.

Cami ət-təvarixin Oğuznaməsi

nan əsərlər Qərb türklərində, yəni türkmənlərdə də qövmi duyğuların daha şüurlu, daha yaygın səciyyə qazanmasında mühüm amil olmuşdur.

Cami ət-təvarixin Oğuznaməsində bu kitabda oğuzların dünyaya gəlmələrinin, meydana çıxmalarının tarixi nəql olunur. Habelə ilk və böyük hökmdarları olan Oğuzun həyatı təsvir edilir.

Oğuzun

Şirvana və Şamaxıya elçilər göndərməsi

Dərbənd vilayətindəki işlərini başa çatdırıb, o öz elçiləri ilə Şirvan və Şamaxıya belə bir xəbər göndərdi: "Siz yəqin ki, bizim bu ölkələrə gəldiyimizi artıq eşitmişiniz. Gəldiyimiz bütün ölkələrdə bizim əmrimizə yerinə yetirilib. Yolumuzun üstündə yemədiyimiz bir ölkə, qarşımızda baş əyib itaət göstərməyən bir hökmdar qalmayıb. Əgər siz öz xoşunuzla bizimlə bir il (vilayət) olmaq istəyirsinizsə, bizə boyun əydiyinizi öz cavabınızda bildirməlisiz. Yox, əgər boyun əyməyib müqavimət göstərməkdə inad etsəniz onda savaşa hazırlaşın. Biz öz elçilərimizin ardınca həmin anda gələcəyik".

Xəbər onlara çatan kimi Oğuzun elçisinə hər cür qulluq göstərdilər. İtaət və mütilik yolu

Şəhərin darvazası və divarları dəhşətli od içində idi. Döyüşə girib şəhəri tutdular, qarət etdilər. Qarət vaxtı şamaxıların arvad-uşaqlarını ələ keçirib özləri ilə apardılar.

Şamaxılılar öz günahlarını boyunlarına aldılar və şəhərin əsilzadələri ikinci dəfə Oğuzun yanına gəlib bağışlanmaq dilədilər. Sözləşdilər ki, əgər onlar üstlərinə düşən bac-xərac versələr və bir də heç vaxt, heç bir vəchle düşmənçilik və dikbaşlıq etməsələr öz arvad-uşaqlarını geri alacaqlar. Lakin onların çıxılmaz və kədərli vəziyyətini gören Oğuzun yazığı gəldi və arvad-uşaqlarını onlara qayıtdı. Oğuz onlardan bac-xərac aldı, bura şixnə təyin edib, oradan Aran və Muğana tərəf yollandı.

Oğuzun

Aran və Muğan tərəfə yürüşü

Oğuz Şirvandan çıxıb Aran və Muğana yetişəndə yay idi. Hava çox isti idi və bu istidən orada qalmaq mümkün deyildi. Bu səbəbdən onlar yaylağa getməyi qərara aldılar. Belə deyirdilər ki, qış gələndə yaylaqdan enib yenə bu vilayətləri tutub talan edərik.

Yay aylarında onlar bu vilayətlərin bütün yaylaqlarını Sava-

pə düzəldi və adını Azərbaycan qoydular.

"Azər" türkçə uca deməkdir, "bayqan" varlıların, böyüklərin yeri mənasını verir (Bu ölkə belə adla tanındı və elə buna görə də bu gün Azərbaycan adlanır).

Həmin yayı Oğuz Aladağdakı yaylaqda keçirdi. Oradan Bağdad, Gürcüstana, Diyarbəkir və Rakka tərəfə elçilər göndərüb xəbər verdi ki, oralara gələcək. Bununla bilmək istəyirdi ki, onun gəlişi xəbəri onlara çatıbı və onlar buna necə cavab verəcəklər. Əgər onlar (baş əyib) il olub hər il vergiləri dinməzəcə xəzinəyə versələr - çox gözəl. Bu halda döyüşçülər oraya getməzlər. Yox əgər Oğuzun istəyinə uyğun cavab verməsələr, onları əymək üçün yürüşə başlayacaq.

Bu ölkələrə elçi göndərəndən sonra qışlamaq üçün Aran və Muğan tərəfə yollandı. Kür və Araz çayları arasında özünə yurd, qərarqah seçdi və qışı orada keçirdi. O, ölkənin bütün əhalisini il etdi, boyun əyməyənləri isə qarət etdi (yağmaladı).

Yaz gəlincə müxtəlif ölkələrin hökmdarlarına və sultanlarına göndərdiyi elçilər geri döndülər. Diyarbəkir, Rakka və Bağdada göndərilən elçilər xəbər verdilər ki, bu ölkələrin hakimi Oğuzun baş vermiş çətinliklərə görə Aran

Daha sonra gürcülər yenə toplanaraq savaşa başladılar, amma dözə bilməyib qaçdılar. Onda gürcülərin böyükləri anladılar ki, Oğuzun ordusuna qarşı dayanmaq gücündə deyillər və onun yanına gəlib tabe oldular (il oldular). Onlar qorxub qaçmış adamları toplamaq üçün dörd tərəfə məktub və fərmanlar göndərməyi gərəki bildilər (tövsiyyə etdilər) və vergi verməyi boyunlarına götürdülər.

Oğuz bir ay on beş gün Gürcüstanda qaldı. Gələn yay mövsümündə Aladağa getdi. Aladağda bir neçə gün qalmışdı ki, gürcülərin vergi verməkdən boyun qaçırdıqları, Oğuzun şixnəsini öz ölkələrindən qovduqları xəbəri gəldi. Onlar (yenə) düşmən oldular.

Bunu eşidən Oğuz öz altı oğlunu yanına çağırıb onlara dedi: "Mən onları (gürcüləri) öyrəndim, gördüm və onların necə xalq olduqlarını çox gözəl anladım. Onlar birinci həmlədən artıq dözə bilməyəcəklər. Onlara qarşı böyük bir ordu göndərməyə və mənim də oraya getməyimə gərəki (lüzum) yoxdur". O hər oğluna iki yüz döyüşçü qoşub savaşa göndərdi. Gürcülər Oğuzun oraya yetişən oğulları ilə savaşıdırlarsa da, Oğuzun oğulları onları yenib tarmar etdilər.

Bundan dərhal sonra ataları Oğuzdan elçi gəlib onun buyruğunu yetirdi ki, bu yay onlar gürcülərdən bütün ordu üçün ərzaq və geyim yığsınlar.

Bu xəbər onlara çatınca talanı gücləndirdilər. Çoxlu ərzaq toplayıb, onu atalarına yetirdilər. Onlar gürcülərə xüsusi şixnə təyin etdilər, vergilərin miqdarını təyin etdilər və yenidən Aladağa döndülər.

Onlar gözəl işlər gördüklərindən Oğuz onlara öz razılığını bildirdi və dedi: "Mənim sağlığımda belə böyük və gərəklil işlər görüb adınızı ballandırmayınız göstərir ki, mən öləndən sonra siz mənim yerimi tutmağa layiqsiniz".

Sonra elçiləri göndərüb qışlaqdakı bütün döyüşçüləri toplamağı və Kürdüstanaya yeriməyi buyurdu.

(ardı var)